

Мельничук К. С. Военный вопрос в движении за независимость Украины во время Центральной Рады

Статья анализирует подходы к проблеме военного строительства в процессе организационного становления Украинской народной партии и Украинской партии социалистов-самостийников, которые представляли движение за образование независимого государства в политическом движении Украины в период Центральной Рады. Рассматриваются программные документы данного движения, где определялась роль и место военного аспекта в системе государственного строительства независимого украинского государства. На основе анализа политической практики и взаимоотношений с представителями других политических партий, как в Центральной Раде, так и на периферии, определены причины, которые обусловили безуспешность военной политики самостийников.

Ключевые слова: Центральная рада, военное строительство, армия, политические партии, федерализм, Украинская народная партия, Украинская партия социалистов-самостийников.

УДК 82(091)“19”

Т. О. Шаравара

**М. О. КАПУСТЯНСЬКИЙ – ГЕНЕРАЛ–ХОРУНЖИЙ УНР І ЛІТЕРАТОР
У ВИРІ НАЦІОНАЛЬНО–ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1918–1923 рр.**

Висвітлюються маловідомі сторінки життя, військової й літературної діяльності полковника, очільника Канцелярії Військово-Ученого Комітету Головного Управління Генштабу Української держави, генерал-хорунжого М.О. Капустянського. Особлива увага приділена його особистому листуванню з редактором із Німеччини й зусиллям, направленим на редакційну та літературну роботу, зокрема на випуск військово-наукового журналу “Табір”. Уперше оприлюднюються окремі архівні документи.

Ключові слова: Українська держава, Генеральний штаб, Канцелярія Військово-Ученого Комітету Головного Управління Генштабу, воєнно-науковий журнал¹.

У вирі сучасних військово-політичних подій, які переживає Україна, звернення до життєпису й ідейних переконань наших пращурів, справжніх патріотів своєї Вітчизни є актуальним, а їхній професіоналізм, патріотизм і відданість справі можуть принагідно слугувати прикладом сучасній молоді, військовим, державникам.

Після стрімкого падіння Російської імперії як цивільним, так і військовим довелося визначитися з власною позицією на кшталт чію сторону підтримати: більшовицьку, проімперську чи стати у витоків розбудови національних держав, зокрема, Української. Наразі Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО) у Києві містить цікаві й малодосліджені сторінки біографії видатного українця, який починав військову кар’єру у лавах царської армії, в 1913 році продовжив викладачем Віленського училища по адміністративному управлінню, дослужився до генерал-хорунжого армії УНР, став незламним поборником української державності у вирі 1917 – 1921 років, а в серці залишався письменником, літератором, редактором, науковцем. Мова йде про Миколу Олександровича Капустянського.

Частково коротка біографія М. Капустянського висвітлювалася у працях військових та воєнних істориків Ф. Кордуба [1] і В. Зайця [2], а також на сторінках Інтернет-ресурсів [3].

Перелік дослідників звісно не є вичерпним, однак враховуючи, що не всі архівні документи й листування були оприлюднені науковцями, ставимо за мету уточнити окремі сторінки біографії М. Капустянського, висвітлити зусилля, спрямовані ним на редагування й друк воєнно-наукового журналу “Табір” у період перебування його у Польщі (м. Ланцут), разом з інтернованим військом УНР.

У 21 справі 1075 фонду ЦДАВО України зберігаються “Свідчення про військову службу, паспорти, особисте листування й інші документи генерал-хорунжого М. Капустянського”.

Архів зберігає дорожній паспорт М. Капустянського (з України до Пологун дійсний з 1 січня 1921 року по 1 січня 1922 року), згідно якого видатний українець народився 6 лютого 1880 року в селі Чумаки Катеринославської губернії. Слід підкреслити, що нині на сторінках різних Інтернет-видань зазначається досить не точна дата його народження (1 лютого 1879 року) [4], тож це уточнення є необхідним для збереження історичної справедливості. У графі “основний вид заняття” зазначається – літератор. Він сам себе позиціонував саме так, хоча потягом 1922 року вже обіймав солідну посаду в українському інтернованому війську. Своїм покликанням вважав можливість писати. Саме усвідомлення сили слова дало поштовх М. Капустянському до написання найвідомішої монографії “Похід українських армій на Київ–Одесу в 1919 р.” [5], у якій він переповів увесь біль страшних подій національно-визвольних змагань, перебування України в облозі ворожих військових сил, дав оцінки причинам поразок українського війська.

Для усвідомлення високого рівня фахової військової підготовки М. Капустянського є потреба оприлюднити матеріали, що містяться в його нагородному листі й відбивають послужний список царської доби [6, арк. 29]. Згідно документу, М. Капустянський закінчив курс Миколаївської Військової академії ще 19

¹ Назви посад і державних установ подаються згідно з тогочасним правописом.

травня 1912 року по I розряду і за надзвичайні успіхи в науках нагороджений орденом Святої Анни III ступеня. На перший погляд, кар'єра в царській армії складалася успішно. Протягом 1913 року він читав лекції з адміністративного управління в Віленському військовому училищі. 18 липня 1914 року він вже виконував обов'язки старшого ад'ютанта 5 Стрілецької бригади, з якою і виступив в похід проти Німеччини. Наказом 16 листопада 1914 року переведений до Генерального штабу з підвищенням у капітани, (а затверджений з правом обіймати цю посаду зі старшинством ще 10 серпня 1913 року). Тож можна припустити, що під час викладацької діяльності у Віленському училищі він був капітаном. За успіхи у війні проти "германцев нагажден орденом Святой Анны IV степени "За храбрость". А Згодом "орденом Святого Станислава II степени с мечами". "За отличие в войне против германцев нагажден Орденом Святого Владимира IV степени с мечами и бантом согласно приказа от 27 апреля 1915 года" [7, арк. 29 на звороті].

У боях 8 вересня 1915 року, коли супротивник заволодів висотою 83,6 й почав активний наступ вглиб російських військ саме капітан М. Капустянський зупинив цей наступ, а згодом направив батальйон Кабардинського полку, який під його керівництвом взяв участь в контр-наступі і відбив згадану висоту та організував оборону по лінії Пастерат-Свільпишки [8, арк. 29 на звороті].

Сенс поданої інформації в нагородному листі полягав у тому, що командування клопотало про підвищення М. Капустянського зі старшинством в чині підполковника від 6 грудня 1914 року з урахуванням його фізичного перебування в штабі діючої армії.

Командування підкреслювало, що капітан М. Капустянський, знаходився увесь час під шквальним вогнем німців і постійно наражався на небезпеку й, зрештою, своєю активною діяльністю сприяв успішній обороні під Двінськом за що постановою Георгіївської Думи, Командуючим 5-ї армії був нагороджений Георгіївською зброєю в листопаді 1915 року [9, арк. 30].

Також у документі зазначалося, що він був призначений виконуючим обов'язки штаб-офіцера для доручень при штабі 21 армійського корпусу 19 жовтня 1915 року. А потім був відряджений в штаб Західного фронту для особливих доручень по перевірці бойової готовності плацдармів, з якою впорався досить успішно й виконував ці дії з 12 листопада по 1 грудня 1916 року. М. Капустянському також доручали тимчасово виконувати обов'язки начальника штабу 3-го армійського корпусу з 26 травня по 2 червня 1916 року та з 23 жовтня по 11 листопада 1916 року.

Згодом його призначили виконуючим обов'язки Начальника штабу 171 піхотної дивізії 9 лютого 1917 року наказом по Збройних Силах від 5 січня 1917 року.

Вдалося встановити, що М. Капустянський був навіть відряджений депутатом до Петрограду на з'їзд офіцерів, чиновників та лікарів із 1 травня по 29 травня 1917 року.

Нагородний лист склали Командувач 171 піхотної дивізії генерал-майор Єгор'єв та старший ад'ютант, підпоручик Рябов. [10, арк. 30]. Командувач дивізією генерал-майор Єгор'єв також клопотав про підвищення Капустянського в чин полковника на підставі Наказу по військах №379 п.1. 1916 року. [11, арк. 31].

Цікавим є факт, що цей Нагородний лист був відновлений під час запрошення М. Капустянського на службу в лави УНР і інформація в ньому була завірена начальником канцелярії Головного управління Генерального штабу й закріплена печаткою вказаної канцелярії з тризубом.

Після більшовицького перевороту М. Капустянський залишив російське військо, одержавши посвідчення за № 109. (Наводимо документ мовою оригіналу).

"Удостоверение № 109

Дано гражданину Российской Республики Капустянскому, что он вовсе уволен со службы и следует к месту своего постоянного места жительства, что подписью и приложением казенной печати удостоверяю.

5 февраля 1918 года. 8 Действующая армия.

[Подпись] Начальник штаба 104-ой пехотной дивизии СЕРЕДА

Старший адъютант Авраменко" [12, арк. 16].

На звороті посвідчення зазначається, що

"Указанный в сем удостоверении гражданин Российской Республики М. Капустянский задержан мной для охраны дивизионного интендантского склада до 30 апреля 1918 года, что подписью и приложением казенной печати удостоверяю. 6 мая 1918 года".

Хоча підпис не розбірливий, однак можна припустити, що читається як "Войноховский". [13, арк. 16 на звороті].

Спроба затримати М. Капустянського в лавах російського війська супроводжувалася й зверненням до нього з боку генерала Терехова. У телеграмі, яку М. Капустянський одержав 27 жовтня 1918 року Терехов пропонував служити в лавах білої гвардії, зокрема текст звучав наступним чином (мовою оригіналу): "Не согласитесь ли Вы занять должность старшего адъютанта штаба Саратовского корпуса. Оклад содержания 750 рублей и паек. Телеграфируйте. Донская Слобода. Михайловка. Штаб Саратовского корпуса" [14, арк. 18]. Можна висунути припущення, що телеграма належить саме тому генерал-майору Терехову, який протягом лютого-березня 1919 року очолював Астраханську армію на Дону, безліч разів реорганізовану та існуючу під різними назвами.

Однак М. Капустянський не пристав на цю пропозицію.

Українець не лише за походженням, а й у серці – М. Капустянський не міг стояти осторонь подій, які відбували в його Батьківщині. Не підтримавши ні більшовиків, ні царську армію, попри те, що прослужив у її лавах певний час, він знайшов своє покликання в лоні українського війська. У листопаді 1918 року він уже очолював Канцелярію Військово-Ученого Комітету Головного Управління Генштабу Української держави, на що вказує посвідчення за № 708.

Посвідчення було видане Військовим Міністерством Головного Управління Генштабу 23 листопада 1918 року № 708 (наводимо мовою оригіналу) “Посвідчення. Військовий старшина Микола Олександрович Капустянський є дійсно Начальник канцелярії Військово-Ученого Комітету Головного Управління Генерального Штабу Української держави, який має право тримати зброю “шаблюку та самопал”, що підписом та печаткою підтверджується”. Підписав посвідчення за Начальника штабу Голова Військово-ученого комітету [15, арк. 17].

Штабом УНР Наддніпрянської Дієвої армії 10 жовтня 1919 року М. Капустянському було видане посвідчення про те, що він дійсно є штабу 1-ї управи полковник і обіймає цю посаду з 24 серпня 1919 року. Водночас цим посвідченням ще й засвідчувався власний підпис М. Капустянського. Дійсне це посвідчення було по серпень 1920 року і засвідчувалося печаткою Штабу Дієвої Армії [16, арк. 21].

Згодом М. Капустянський одержав посвідчення про те, що він, як полковник Генерального штабу за сімейними обставинами звільняється в двомісячну відпустку [17, арк. 20]. Є підстави вважати, що документ стосується саме 1919 року.

У добу гетьманування П. Скоропадського, тоді ще підполковник Капустянський разом зі Сальським та Кущем, у жовтні 1918 року були підвищені в ранг полковників. Цей факт підтверджувався окремим посвідченням, фактично воно містило відновлену інформацію й одержав його М. Капустянський вже в Тисмениці 13 вересня 1920 року, зареєстроване під № 227, підписане командиром Стрілецької дивізії й засвідчене печаткою штабу Стрілецької дивізії УНР [18, арк. 13].

У грудні 1918 року Начальник Генштабу УНР Красовський і голова Військово-Ученого Комітету Генеральний хорунжий Зігель надали М. Капустянському короткотермінову відпустку на 7 днів (поч. із 17 грудня) до Житомира, про що свідчить документ підписаний названими посадовцями. [19, арк. 14.] Повертаючись до війська, 25 грудня на станції Бердичів він одержав пропуск, власноруч завірений підписом коменданта станції Левчуком.

Наприкінці 1918 року відповідальності по службі додалося немало. 24 грудня 1918 року М. Капустянський одержав телеграму з Генерального штабу. (Наводимо мовою оригіналу з уточненнями автора):

“Прохаю Вас з одержанням цього при [призначення очолити] відділ особистого складу Генштабу по справі призначення на посаду. 24 грудня № 1463/2040.

В.о. Голови відділу особистого складу Генштабу. Старшина Безручко.” [20, арк. 8].

Протягом бойових дій М. Капустянський часто їздив з оглядом бойових частин, про що свідчить його “Документ подорожі”, а фактично супровідний лист в якому містилося звернення до всіх зустрічних “сприяти доїхати до місця призначення”. (Наводимо мовою оригіналу).

“Документ подорожі” № 0311 “Для Генерал-хорунжого Капустянського з дружиною. По наказу начальника Генерального Штабу із м. [Кам’янець-Подільська [ймовірно саме так читається назва міста] до м. Львова і Кракова із поворотом залізницею, залізницею польовою, самоходом, підводами і паротягами. Всяка влада цивільна і військова повинна в разі потреби допомагати. Дійсне от 12 жовтня 1920 року до 26 жовтня 1920 року.” [21, арк. 7 на звороті].

М Капустянський також виконував і обов’язки Генерал-квартирмейстера Генштабу на що вказує наступне посвідчення. (Наводимо мовою оригіналу): “Посвідчення Капустянському в тім що він дійсно є Генштабу Генерал-хорунжим 3-й Генерал-Квартирмейстер Генерального штабу, котрий займає цю посаду. Дійсне по 31 грудня 1920 року. Підставою став Наказ Головної Команди Військ УНР № 168 від 22 вересня 1919 року [22, арк. 11].

Генерал-хорунжого завжди підтримувала дружина Надія Осипівна (16.11.1891 р.н.) у дівоцтві Калішевська. Під час активних бойових дій військ УНР та перебування штабу в Житомирі Надія також була поруч. Значковий осавул Середа виписав їй посвідчення за № 860, мешкала вона в готелі Метрополь й мала право безперешкодно відвідувати Штаб [23, арк. 6]. Коли Штаб УНР передислокувався з Кам’янця до Вінниці Надія отримала посвідчення як дружина співробітника мобілізаційної управи ГУГ і одержала можливість виїхати з Військовим Міністерством УНР до Вінниці [24, арк. 9]. Згодом окремою посвідкою, яка діяла по 26 жовтня 1920 року їй дозволили проїзд до м. Львова і Кракова “з поворотом до м. Кам’янця Подільського” [25, арк. 12]. Про той факт, що вона була поруч у найвідповідальніші миті життя й стала справжньою бойовою подругою свідчить посвідчення, отримане нею в січні 1919 року “з правом вільно входити в Головне Управління Генерального штабу УНР” [26, арк. 19].

Для перетину кордону з Польщею Надія разом з чоловіком одержала паспорт. Він мав силу з 1 січня 1921 року по 1 січня 1922 року, як і паспорт Капустянського, був виданий на 1 рік і дає змогу встановити, що у складні для українського війська часи вона таки дісталася Польщі і побувала в Варшаві 14 червня 1921 року. На останній сторінці паспорта міститься штамп Бюро біженців з України в м. Ченстохові № 946 17 травня 1921 року. Надія зареєструвалася в бюро біженців однак чи одержала від нього будь-яку допомогу невідомо [27, аркуші 1; 2; 3; 5 на звороті].

Оприлюднення потребує цікавий лист, який одержав М. Капустянський від Секретаря комітету музею-архіву визволення України, відправлений йому 10 серпня 1922 року й зареєстрований відправником під № 13. Лист підписав відомий етнограф, поет й урядовець Головного військово-історичного музею-архіву при Генеральному штабі військ УНР у м. Празі – Михайло Юрійович Обідний. (Наводимо документ мовою оригіналу):

“Високоповажний пане Генерале, збираючи для історії фотографії видатніших лицарів, провідників та діячів визволення України, маю за честь звернутися до Вас з проханням, не відмовити надіслати на мою

адресу /Тарнів, Хишовська 8/ для схоронення в Головному Військово-Історичному Музею-Архіві свою фотографію, чи декілька фотографій з різних моментів Вашої діяльності.

Щиро готовий до послуг Вам, Михайло Обідний" [28, арк. 22].

Протягом скрутних військових подій М. Капустянський не полишав літераторську справу та навіть виживав у складних умовах завдяки писемному таланту. Протягом інтернування українських сил у Польщі М. Капустянський активно листувався із редактором однієї з німецьких друкарень. Давнє знайомство давало надію на друк власної книги та військово-наукового журналу "Табір". Зміст листування свідчив, що Генерал-хорунжий українського війська виживав у скрутні часи під час інтернування до Ланцуту саме завдяки літературній діяльності і попри поразку українських сил в національно-визвольних змаганнях не полишав патріотичної справи, працював над науковим воєнним журналом, гуртував довкола себе патріотично налаштованих товаришів і вірив в Україну. Можна припустити, що листувався М. Капустянський саме із членом редакційної колегії фахового видання "Война и мир. Весник военной науки и техники" В.В. Колосовським.

Повний перелік російської емігрантської публіцистики та преси у воєнній царині оприлюднене наразі І. Волковським у праці "Воєнна журналістика" вміщеній у збірнику статей "Створення системи російської журналістики за кордоном 20-40-роки ХХ століття" [29], а також у документальній збірці "Російська воєнна еміграція" [30]. Отже, ці джерела дають підстави вважати, що у Берліні виходило друком лише одне фахове для військових наукове видання "Война и мир. Весник военной науки и техники", членом редакційної колегії якого був саме В. Колосовський. Також встановити авторство його листів до М. Капустянського роблять можливим ще кілька підстав. По-перше, В. Колосовський, як і М. Капустянський готував до друку аналогічний фаховий для військових науково-теоретичний журнал. Саме видання "Война и мир" друкувалося в Берліні, іншого ж аналогічного фахового видання в Берліні у 1920 – 1925 роках більше не існувало. Видання підтримувалося коштами російської еміграції. По-друге, підпис на конверті, адресованому М. Капустянському не мав ініціалів, однак чітко дає можливість прочитати "Колосовський". По-третє, у листі до В. Колосовського (ймовірно сам М. Капустянський, вирішивши зберегти лист на згадку, однак приховати адресата), витерті ім'я та прізвище, однак олівець таки залишив слід на папері й ім'я добре читається як "Василий" й відповідає ініціалам В. Колосовського. Ймовірно самому М. Капустянському було боляче звертатися за підтримкою до редакційної колегії росіян-емігрантів. По-четверте, події що описані В. Колосовським у листі до М. Капустянського стосувалися дійсно великої фінансової кризи в друкарській справі, яка охопила Німеччину й підсилювалася неймовірною інфляцією на початку 1920-х років.

Отже, для підтримання історичної пам'яті наводимо листування. Лист М. Капустянського наводимо мовою оригіналу з особливостями авторського бачення складних для читання частин тексту, а також пропущеними словами, які в силу особливостей почерку та умов зберігання документу складно прочитати. Також зберігаємо тодішній правопис.

Лист М. Капустянського до В. Колосовського

"Дорогой [ім'я та прізвище витерті, однак ім'я читається як "Василий", авт. уточнення] я очень обрадовался получив от Вас письмо. Впервые мне очень приятно, что Вы остались прежним симпатичным человеком, с каким мы на Украине переживали и тяжелые и приятные минуты, воеторых Ваше участие в издательстве дает мне надежду что мое желание издать свою книжку на русском языке может скоро представиться.

Мы с УНР перебуваем в Польше большинство из нас тайком, но за то мы находимся на интерновании и так сказать прикованы к месту и сильно ограничены в своих правах. Денежное пособие ни от Уряда ни от Польши не получаем.

Желания сохранить свою организацию и поддержать дух наших меньших товарищей и подчиненных были главным стимулом связующим нас большинство интернированных перебиваться так сяк, но в общем наше финансовое положение слабовато. Я немного подрабатываю литературно, но этим одним конечно не [дослівно "не вижити"]. Но возможна кой какая надежда на русское издательство, переписка тянулась ½ года и вдруг экономические условия испортили дело, ну да с Вашей помощью сдвинем издание с мертвой точки. Мы сейчас (я и Куць) собираемся выпустить I том нашего Военно-научного журнала "Табор".

Просим прислать на мое имя для рецензии Ваш журнал, а мы вышлем Вам свой.

Конечно это дело очень интересное но только начинается и на первый взгляд наш пока не []

Желательно, чтобы и Вы, как наш активный работник прислали прежде нам статейку, о у Вас наверное материалы [] пребывания в Париже на должности наверное дало Вам интересные сведения [] об отношении Антанты и вождей белых армий к украинскому вопросу, о работе нашей дипломатии и т. д. И так ждем. Кроме того возможно ли прислать в Ваш журнал и свою статейку и какой гонорар? []

Кстати как наши украинцы коль в Германии? Проинформируйте меня. Желаю всего лучшего. Моя жена шлет Вам привет. Мы вспоминаем Ваш приезд в Каменец и симпатии семейства Калишевской. Пишу вам совершенно откровенно написать вашу точку [швидше за все Капустянський просить оцінити його працю "Похід Українських армій", адже він готував її до друку саме в Ланцуті] мне ее слабые и сильные стороны – вы хорошо знаете нашу среду и потому можете правильно оценить мой труд.

Также не откажите в любезности черкнуть несколько слов про предлагаемый срок возобновлений вашим издательством своей деятельности в более широком масштабе.

Жму Вашу руку. Н. Капустянский". [31, аркуші 24, 24 на звороті, 25, 25 на звороті].

Лист В. Колосовського до М. Капустянського.

"Берлинъ, 2/7 1923.

Дорогой друг! Действительно Ваше первое письмо по неизвестным мне причинам мною получено не было. Сейчас я спешу ответить на Ваше второе заказное письмо.

Я все время старался подтолкнуть издательство взяться за издание вашей книги. Вопрос был рассмотрен еще тогда, когда был жив Кель и принципиально был решен в положительном смысле. Однако потом произошло много событий в издательстве. Прежде всего вышло замешательство со смертью Кель, потом цены на типографские работы здесь сильно возросли и печатанье книг здесь уже не стало столь прибыльным делом, как было раньше. Поэтому наше издательство временно не выпускает никаких книг (кроме журнала), до тех пор пока положение не делается более устойчивым и марка несколько закрепится.

Вот эти, чисто коммерческие причины и составляют сейчас трудности для разрешения вопроса. Во всяком случае, я всегда помню о Вашей книге и Вы можете быть уверены, что с моей стороны все будет сделано для того, чтобы помочь своему товарищу по оружию и компатриоту.

Практически я считаю, что Ваш вопрос об условиях и пр. можно будет обговорить тогда, когда вопрос о печатании будет сдвинут с мертвой точки.

Крепко жму руку. Ваш В. Колос....

P.S.

Если будет время и возможность, напишите об условиях жизни и том, что вообще делается в украинских кругах. Просто интересно, так как я не перестаю чувствовать свою близость ко всему родному". [32, арк. 26, арк. 26 на звороті].

Лист № 2 В. Колосовського до М. Капустянського

"Берлин 22.7.1923.

Дорогой друг!

Очень Вам благодарен за Ваше интересное и обстоятельное письмо. Относительно меня, вы можете быть уверены, что я все сделаю для Вас, что только в моих силах. Я сохранил прежние дружеские чувства к Вам и мне будет очень приятно быть Вам полезным.

Однако сейчас в Германии настоящий книжный кризис. Себестоимость книги обходится очень дорого и уже почти, что уже не выгодно здесь печатать. Поэтому все издательства с большой осторожностью идут на выпуск новых книг. Мне кажется, что такое положение не может долго продолжаться и в скором времени условия должны измениться.

Вообще же я могу Вам обещать, что я буду все время подталкивать Ваше дело и сообщать Вам обо всем.

Хорошее дело Вы затеяли, предприняв издательство "Табора". Этим Вы не дадите закиснуть молодежи и сами окунетесь в толщу современных военных знаний. Я по себе вижу на сколько это полезно и интересно стоять возле военного журнала.

Я постараюсь Вам написать что нибудь, но не знаю, как скоро: сейчас я занят до чрезвычайности, я работаю почти что один.

Много хороших и свежих воспоминаний Вы во мне пробудили, напомнив о семье Калишевских в Каменце. То было последнее хорошее время. Я не знаю, есть ли Ваша жена Надежда Калишевская? Если да, то очень рад за Вас. Вы имеете прелестную жену и нежного, чуткого сердцем друга. Думаю, что в эти дни искания она много лучей света вносит в Вашу жизнь. Прошу ей передать от меня самый сердечный привет и поздравления.

Вы спрашиваете: каковы мои чаяния? Мне кажется, что сейчас, в это крайне неопределенное время, лучше всего: сидеть на месте и "не рипатись". В будущем все разъяснится и тогда можно будет создать какой либо план действий.

Политикой я сейчас совершенно не занимаюсь, она мне осточертела. Мне приятно, что я работаю в полезном, живом и главное, в нашем родном военном деле и я чувствую себя вполне удовлетворенным. Я решил в том же направлении и продолжать свою жизнь.

Книги нашего журнала я с удовольствием буду высылать Вам в будущем бесплатно. Старых №№ [номеров, уточнения авт.] у меня уже нет.

Пишите о Ваших взглядах, эволюциях и пр. Все же так интересно, особенно мне, отставшему от всего.

Ваш В. Колос.....".

Зі змісту листування видно, що М. Капустянський прагнув видрукувати як власну монографію, так і працював над видавництвом "Табору". Про монографію він сам згадував у вступі до праці "Похід українських армій...", "Опрацювали ми цей твір у польському таборі інтернованих (Ланцут) взимку 1919/20 роках під безпосереднім враженням від пережитого у вирі дальшої боротьби з навалюю добровольців і большевиків та підступною загарбницькою політикою загонистої Польщі" [34].

Життя показало, що М. Капустянський не скористався порадою Колосовського "сидіть і не рипатись", вся його подальша біографія тому є свідченням.

1923 року переїхав у Париж. Був одним із засновників Українського воєнно-історичного товариства. Брав активну участь у діяльності української еміграції у Франції, з 1924 керував організацією "Українська громада у Франції". У 1929 був учасником Першого конгресу українських націоналістів у Відні, на якому був обраний заступником глави президії конгресу. Увійшов до складу проводу українських націоналістів, призначений його референтом по військових питаннях (з 1933 керував цією референтурою разом з генералом В. Курмановичем). У 1930-х рр. генерал М. Капустянський керував перевишколом колишніх старшин Армії УНР і УГА у станиці ОУН неподалік Данціґа. У 1932–1938 голова Українського народного, а

потім національного союзу. Видавав у Франції журнал "Військові Знання". У 1934 році організував у Парижі Українську громаду. Після того як до неї увійшли ще кілька українських товариств, виник Український Народний Союз, який став одним із співзасновників Організації Українських Націоналістів [35].

М. Капустянський помер 19 лютого 1969 року в Мюнхені однак історичну справедливість доля відновила 22 січня 2010 року. Генерал-хорунжий армії УНР Микола Капустянський був урочисто перепохований на Личаківському цвинтарі Львова.

Так і не з'ясованою лишається доля "Табору", однак своєї мети М. Капустянський досяг на шпальтах "Військових знань". Він до останнього привертав увагу світової спільноти до проблем військових українськомовних фахових видань в СРСР, а точніше до їхньої відсутності, підкреслюючи, що в українських частин в СРСР немає власного фахового видання рідною мовою.

Ф. Кордуба згадував слова Капустянського: "Українські вояки в радянській армії не мають ані одної військової газети або журналу, ні одного військового підручника або інших видань у рідній мові. Це доказує, що також радянська армія є одним з найсильніших русифікаторських засобів в руках Москви" [36].

Джерела та література:

1. Кордуба Ф. Генерал-полковник Микола Капустянський на службі народу / Ф. Кордуба // Вісті комбатанта, 2009 від 19 грудня [режим доступу] // http://komb-a-ingwar.blogspot.com/2009/12/blog-post_19.html
2. Заєць В. До 125-річчя з дня народження Миколи Капустянського / В. Заєць // Нація и Держава, 2004 від 26 липня [режим доступу] <http://exlibris.org.ua/kapustianski/index.html>
3. Капустянський Н. // <https://ru.wikipedia.org>
4. ЦДАВО, ф. 1075, оп.1, с. 21, арк. 1/2.
5. Капустянський М. Похід Українських армій на Київ-Одесу в 1919 р. / М. Капустянський [режим доступу] // <http://exlibris.org.ua/kapustianski/index.html>
6. ЦДАВО, ф. 1075, оп.1, с. 21, арк. 29.
7. ЦДАВО, ф. 1075, оп.1, с. 21, арк. 29 на звороті.
8. ЦДАВО, ф. 1075, оп.1, с. 21, арк. 29 на звороті.
9. ЦДАВО, ф. 1075, оп.1, с. 21, арк. 30.
10. ЦДАВО, ф. 1075, оп.1, с. 21, арк. 30.
11. ЦДАВО, ф. 1075, оп.1, с. 21, арк. 31.
12. ЦДАВО, ф. 1075, оп.1, с. 21, арк. 16.
13. ЦДАВО, ф. 1075, оп.1, с. 21, арк. 16 на звороті.
14. ЦДАВО, ф. 1075, оп.1, с. 21, арк. 18.
15. ЦДАВО, ф. 1075, оп.1, с. 21, арк. 17.
16. ЦДАВО, ф. 1075, оп.1, с. 21, арк. 21.
17. ЦДАВО, ф. 1075, оп.1, с. 21, арк. 20.
18. ЦДАВО, ф. 1075, оп.1, с. 21, арк. 13.
19. ЦДАВО, ф. 1075, оп.1, с. 21, арк. 14.
20. ЦДАВО, ф. 1075, оп.1, с. 21, арк. 8.
21. ЦДАВО, ф. 1075, оп.1, с. 21, арк. 7 на звороті
22. ЦДАВО, ф. 1075, оп.1, с. 21, арк. 11.
23. ЦДАВО, ф. 1075, оп.1, с. 21, арк. 6.
24. ЦДАВО, ф. 1075, оп.1, с. 21, арк. 9.
25. ЦДАВО, ф. 1075, оп.1, с. 21, арк. 12.
26. ЦДАВО, ф. 1075, оп.1, с. 21, арк. 19.
27. ЦДАВО, ф. 1075, оп.1, с. 21, арк. 1; 2; 3; 5 на звороті.
28. ЦДАВО, ф. 1075, оп.1, с. 21, арк. 22.
29. Волковский И. Военная журналистика / [режим доступу] <http://evartist.narod.ru/text5/20.htm>.
30. Русская военная эмиграция 20-х – 40-х годов. Документы и материалы. – М.: Гея; Триада-Х; Триада-ф, 1998-2002: Том 1. Так начиналось изгнание. 1920-1922 гг. Книга первая. Исход. – М.: Гея, 1998. – 432 с.; Книга вторая. На чужбине. – М.: Гея, 1998. – 752 с.; Том 2. Несбывшиеся надежды. – М.: Триада-Х, 2001. – 484 с.; Том 3. Возвращение. – М.: Триада-ф, 2002. – 576 с.
31. ЦДАВО, ф. 1075, оп.1, с. 21, аркуші 24, 24 на звороті, 25, 25 на звороті.
32. ЦДАВО, ф. 1075, оп.1, с. 21, аркуші 26, 26 на звороті.
33. ЦДАВО, ф. 1075, оп.1, с. 21, аркуші 27, 27 на звороті, 28, 28 на звороті.
34. Капустянський М. Похід Українських армій на Київ-Одесу в 1919 р. / М. Капустянський [режим доступу] // <http://exlibris.org.ua/kapustianski/index.html>
35. <http://exlibris.org.ua/kapustianski/peredmovva.html>
36. Кордуба Ф. Генерал-полковник Микола Капустянський на службі народу / Ф. Кордуба // Вісті комбатанта, 2009 від 19 грудня [режим доступу] // http://komb-a-ingwar.blogspot.com/2009/12/blog-post_19.html

Sharavara T. O. Kapustyansky M.O. – General-Cornet of the Ukrainian People's Republic and writer in the vortex of the national liberation struggle of 1918 – 1923.

Little-known pages of life, literary and military career of colonel, Chief of Office of the Military-Academic Committee of the General Directorate of the General Headquarters, general-cornet of Ukrainian State M.O. Kapustyansky are illuminated. Particular attention is paid to his private correspondence with the foreign editor from Germany and efforts focused on editorial and literary work, in particular on the issue of military-scientific magazine "Camp". Some archival documents are published for the first time.

Key words: *Ukrainian State, General Headquarters, Office of the Military- Academic Committee of the General Directorate of the General Headquarters, military-scientific magazine.*

Шаравара Т. А. Капустянский Н.А. – генерал-хорунжий УНР и литератор в центре национально-освободительного движения 1918–1923 гг.

Освещаются малоизвестные страницы жизни, военной и литературной деятельности полковника, начальника канцелярии Военно-Ученого Комитета Главного Управления Генштаба Украинского государства, Генерал-хорунжего Н.А. Капустянского. Особенное внимание уделено его личной переписке с редактором из Германии и усилиям, направленным на редакционную и литературную работу, точнее на выпуск военно-научного журнала “Табир”. Впервые публикуются некоторые архивные документы.

Ключевые слова: Украинское государство, Генеральный Штаб, Канцелярия Военно-Ученого Комитета Главного Управления Генштаба, военно-научный журнал.

УДК 94(477)-058.232.6“1919”

Н. А. Ковальова

УКРАЇНСЬКЕ СЕЛО БЕЗ ПОМІЩИКА: РЕАЛІЗАЦІЯ “АГРАРНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ” У 1919 р.

У статті аналізуються передумови “комунального” руху в українському селі та становище поміщицьких господарств у 1919 р. Віддаючи пріоритетність вирішенню продовольчого питання перед аграрним, автор намагається з’ясувати стан посівної справи та збору врожаю у процесі ліквідації поміщицтва. Робиться висновок про занепад сільськогосподарського виробництва та вимушеність “комунального” руху, зумовлену економічними чинниками.

Ключові слова: поміщик, поміщицькі маєтки, продовольче питання, артіль, комуна.

Проблема колгоспно-радгоспного будівництва радянської влади у 1919 р. завжди перебувала у центрі уваги науковців. Одним із перших її дослідників став В. Качинський, який показав як недоліки, так і завдання земельної політики [1]. У 1960 – 1980 рр. “комунальний” рух вважався досягненням радянської влади, найбільш відомими дослідниками історії колгоспів та радгоспів стали І. Ганжа, А. Чмига, Ф. Головач [2; 3; 4]. З сучасних позицій досліджують проблему І. Хміль, П. Коріненко, І. Еткіна [5; 6; 7]. Зрозуміти передумови “комунального” руху та розглянути з економічної точки зору проблему колгоспно-радгоспного будівництва дає можливість аналіз становища в українському селі в контексті реалізації “аграрної революції”, що є недостатньо вивченим на даний час.

Метою пропонованого дослідження є з’ясування особливостей втілення “аграрної революції” в українському селі у 1919 р., зокрема аналіз стану посівної справи, збору врожаю у процесі ліквідації поміщицтва.

Продовольче питання, яке постало відразу, як перед Директорією, так і більшовиками, було основним і більш пріоритетним у розвитку революції, ніж земельне, хоча вітчизняна історична наука схильна розглядати їх одночасно і надавати їм однакової ваги [8, с. 32]. Кожна нова влада у 1919 р., міркуючи над тим, як організувати посівну кампанію, покладала надії на потенціал поміщицьких господарств.

Контроль над поміщицьким землеволодінням Директорія, а потім більшовики встановили у порівняно короткий термін взимку – навесні 1919 р. Земельні органи брали поміщицькі маєтки на облік, а землю в основному розподіляли між селянами – 95-96 % поміщицького землеволодіння. Поміщицькі маєтки були так пошарпані революцією, що втратили у 1919 р. половину, а часом і 3/4 своєї вартості [9, с. 15, 17].

Щоб налагодити виробництво сільськогосподарської продукції, повітові земельні управи УНР виступали за артільний обробіток селянами поміщицької землі з допомогою насіння та реманенту економій. У с. Мотовилівка Житомирського повіту Волинської губернії, підконтрольному Директорії УНР, за повідомленням інструктора Л. Карпуші від 18 березня 1919 р., сільська земельна комісія розподіляла безземельних і малоземельних на гуртки і кожному відводила відповідну площу землі, яку обробляли економічним насінням та реманентом [10, арк. 12-12 зв.]. Про розподіл колишньої поміщицької землі між селами Бежівської волості Житомирського повіту на Волині (а в селах – між окремими артілями) повідомляв 4 травня 1919 р. землемір О. Тишкевич [11, арк. 11]. Органи радянської влади, яка прийшла на Волинь дещо пізніше, констатували 18 червня 1919 р. засів усієї землі, колективний її обробіток у багатьох місцях та існування у волостях Житомирського повіту значної кількості зразкових економій [12, с. 510]. Ці економії, засновані земельними органами УНР, більшовики перетворювали на радянські господарства і створювали комуні.

Тривала організація артільного виробництва й на Поділлі. 10 квітня 1919 р. відбувся розподіл церковної і поміщицької землі між селами у Пиківській волості Вінницького повіту Подільської губернії. Ініціатором “комунального” руху став волосний агроном Покоржевський, який запропонував заснувати з бідноти комуні і користуватись худобою і насінням з економій [13, арк. 5]. 12 квітня у с. Байківці склався “гурток бідніших селян” з 12 осіб, які отримали 12 дес. під яровий посів і з 16 квітня стали обробляти землю [14, арк. 4]. Станом на 28 квітня 1919 р. у Пиківській волості існувало 6 комун чисельністю від 5 до 17 осіб: у м. Ново-Пиків (5 осіб), дві у с. Старо-Пиків (10 і 11 осіб), у с. Кривошеїнці (11 осіб), у с. Байківці (12 осіб), м. Янов (17 осіб) [14, арк. 12, 48]. Комунари в основному наділялись 1 дес. землі, не мали насіння, коней і змушені були просити допомоги у волосної влади. Результатами “комунальної” діяльності земельних органів УНР